

MICHAŁ CHABEREK OP

WIEDZA A EWOLUCJA

*O tym, jak teologia, filozofia
i nauki przyrodnicze
łączą się w pytaniach
o początki*

Kęty 2024

WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

FUNDAMENTA

Studia z historii filozofii

t. CXIX

Seria pod redakcją Mikołaja Olszewskiego, Zbigniewa Nerczuka
i Antoniego Szweda

© 2024 by Michał Chaberek OP

Wydanie pierwsze

Recenzenci: dr hab. Jacek Aleksander Prokopski
dr Dariusz Sagan

Redakcja naukowa, korekta, indeks: Łukasz Front
Projekt okładki i łamanie: Łukasz Derewiecki

Za zgodą władzy zakonnej Reg. Prow. 698/24

Wydano we współpracy z Fundacją Prodoteo, www.prodoteo.pl

 Fundacja
Prodoteo

ISBN 978-83-68182-92-7

Wydawnictwo Marek Derewiecki
ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty
tel./fax 33/8454149, 603931607
e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl
Księgarnia: www.derewiecki.pl
Dystrybucja: tel. 502637305

Przedmowa

Pytanie o pochodzenie gatunków jest abstrakcyjne, dotyczy odległej przeszłości i można żyć bez znajomości odpowiedzi. Jednak od czasów Karola Darwina (1809–1882) to właśnie pytanie stało się kluczowe dla wielu innych, szerszych i bardziej wpływowych idei, które kształtują życie każdego człowieka na co dzień. I dlatego właśnie problem ten wzbudza tak wiele kontrowersji i rozpala publiczną debatę. Twój stosunek do ewolucji nie dotyczy jedynie kilku wyrafinowanych poglądów na biologię, takich jak na przykład to, czy przypadkowe mutacje mogą prowadzić do powstania nowej funkcjonalnej informacji genetycznej. W istocie Twoje stanowisko w debacie o pochodzeniu gatunków zakłada i determinuje Twój stosunek do wielu innych – naukowych, filozoficznych i teologicznych – zagadnień. Jaka jest rola nauki w wyjaśnianiu pochodzenia świata? Co mogą zdziałać konieczność i przypadek w przyrodzie? Kim jest człowiek? Jakie są podstawy ludzkiej moralności i godności? Jak rozumiesz Pismo Święte? Jak Bóg działa w świecie? Wszystkie te fundamentalne zagadnienia (i wiele innych) zbiegają się w jednym problemie pochodzenia gatunków.

Nasze poglądy na świat są na tyle ze sobą powiązane, na ile świat stanowi jedną całość. Dlatego przekonania dotyczące jednej części rzeczywistości wpływają na postrzeganie innej. Posiadanie spójnego światopoglądu to nie tylko sposób na spełnione i pełne pokoju życie. To także zobowiązanie i wezwanie dla każdego człowieka – zobowiązanie usprawiedliwione faktem, że człowiek jest zwierzęciem rozumnym. Arystoteles rozpoczyna swoje największe dzieło słowami: „Wszystkim ludziom wrodzone jest pragnienie poznania”¹. Stąd „poznać” oznacza spełnić pragnienie ludzkiej natury. Prawda, która nasyci ludzi, pochodzi z różnych źródeł: z naszych zmysłów, z racjonalnej refleksji nad otaczającą nas rzeczywistością oraz – co nie mniej istotne – z nadprzyrodzonego Boskiego objawienia. Tego ostatniego rodzaju wiedzy nie można pozyskać ludzkim wysiłkiem, a jednak jest on

¹ Arystoteles, *Metafizyka*, t. 1, przeł. T. Żeleźnik, Lublin 1986, ks. I, s. 2.

kluczowy dla pełnego zrozumienia rzeczywistości, w której człowiek żyje. Dlatego właśnie nie możemy cieszyć się spójnym światopoglądem, jeżeli wykluczmy któreś z dostępnych źródeł ludzkiej wiedzy. Zamiast wybierać z jakiegokolwiek powodu tylko niektóre fakty i dane, jednocześnie przemilczając inne, musimy sformułować wielką syntezę wiary, filozofii i nauki. Zamysłem tej książki jest pomóc Ci zrozumieć, jak różne teorie i pojęcia dotyczące pochodzenia gatunków zbiegają się, aby sformułować spójny światopogląd. Oczywiście nie wszystkie poglądy pasują tak samo do tego obrazu. Jedne idee wykluczają drugie, a inne je zawierają. Naszym zadaniem jest pokazanie, w jaki sposób niektóre pojęcia związane z wiarą i nauką harmonizują ze sobą oraz dlaczego inne się wzajemnie wykluczają. Zatem celem tej pracy jest rozwinięcie trzech głównych wątków obecnych w debacie na temat początków: relacji między nauką i wiarą, relacji między ewolucją i ludzką wiedzą oraz relacji między ewolucją i wiarą chrześcijańską.

We współczesnej debacie znajdujemy kilka sposobów budowania syntezy ludzkiej wiedzy w oparciu o różne paradygmaty. Paradygmat ewolucyjny jest tym, który dominuje w kulturze. Jego wpływ jest tak wielki, że jeden z zagorzałych ateistów naszych czasów nazywa go „uniwersalnym rozpuszczalnikiem mogącym przeżreć wszystko do samego wnętrza, co znajdzie się w jego zasięgu”². Uważam, że chrześcijański paradygmat znacznie różni się od ewolucyjnego i stanowi lepsze tło dla ostatecznych odpowiedzi na pytania o początki i pochodne zagadnienia. Stąd naszym wielkim zadaniem jest odtworzenie paradygmatu chrześcijańskiego we współczesnej kulturze i zbudowanie w oparciu o niego nowej syntezy wiary i nauki.

Książka ta ma na celu przedstawić Czytelnikowi pojęcia pojawiające się w debacie na temat pochodzenia gatunków w przejrzysty i filozoficznie poprawny sposób. Może się okazać, że niektóre idee, które uważałeś za oczywiste i niepodważalne, w istocie pozostawiają jednak wiele miejsca na dalsze badania. Co więcej, może się okazać, że inne idee, które uważasz za niezrozumiałe lub nieistotne, w rzeczywistości mają sens. Można je poukładać w szerszy obraz, który satysfakcjonująco łączy w sobie trzy poziomy dyskusji: naukowej, filozoficznej i teologicznej. Książka ta stanowi dla Ciebie mapę, dzięki której możesz poruszać się między tymi poziomami. Punktem wyjścia jest obecne pomieszanie, jakie widzimy w debacie na temat

² D. Dennett, *Darwin's Dangerous Idea*, New York 1995, s. 521.

ewolucji, a zamierzonym punktem dojścia jest rozumienie pojęć występujących w tej debacie oraz ich wzajemnych relacji. Mapa ta nie zmusza Cię, aby podążać gdziekolwiek, ani nie wybiera celów za Ciebie. Ale pomaga Ci się nie zgubić i wybrać swoje własne stanowisko bardziej świadomie.

Wstęp

Celem niniejszej publikacji jest omówienie podstawowych koncepcji odnajdowanych we współczesnej debacie na temat ewolucji oraz przedstawienie jej możliwego rozwiązania. W istocie debata ta obejmuje dwa aspekty – pierwszy dotyczy relacji między wiarą i nauką, a drugi między teorią ewolucji w biologii i teologią/filozofią chrześcijańską. Choć zagadnienia te często idą w parze, odnoszą się jednak do różnych rzeczywistości i nie powinny być ze sobą utożsamiane. Można też powiedzieć, że spór „ewolucja–stworzenie” stanowi szczególny przypadek szerszego zagadnienia, jakim jest relacja między wiarą a nauką. Niemniej nawet poprawne zdefiniowanie tej relacji (wiara–nauka) nie musi dawać poprawnej odpowiedzi na pytanie o ewolucję w świetle chrześcijańskiej wiary w stworzenie (stworzenie–ewolucja). Zatem celem tej pracy jest omówienie tych dwóch aspektów osobno, pokazanie ich wzajemnej zależności oraz zaprezentowanie podstawowych pojęć, koncepcji i rozwiązań, które trzeba uwzględnić w ich właściwym definiowaniu. To zaś ma nas ostatecznie doprowadzić do sformułowania nowej syntezy wiary i nauki w kontekście pytań o początki – takiej syntezy, która będzie spełniać wymagania trzech poziomów wiedzy: naukowego (w sensie nauk przyrodniczych), filozoficznego i teologicznego.

Tak wyznaczonym celem służy struktura tej książki, obejmująca trzy rozdziały (I, II, III), podzielone na sekcje (1, 2, 3...) składające się z punktów (a, b, c...). Pierwsza część dotyczy relacji między wiarą a nauką i obejmuje podejście zarówno historyczne, jak i systematyczne. Celem tego rozdziału jest ustalenie granic nauki w udzielaniu odpowiedzi na pytania o początki (czyli pytania o pochodzenie świata, gatunków i człowieka). W drugiej części omawiam zagadnienie relacji między wiedzą naturalną (tzn. filozoficzną i naukową) a teorią, którą definiuję jako teorię makroewolucji biologicznej. W trzecim rozdziale przechodzę do drugiego aspektu zagadnienia, czyli relacji między „teorią ewolucji” a chrześcijańską wiarą w stworzenie. Ten rozdział ma więc charakter teologiczny. Na końcu proponuję nowy model relacji wiara–nauka, w którym uwzględnia się zarówno osiągnięcia współczesnej nauki, jak i wymagania tradycyjnej teologii katolickiej.

W pracy tej posługuję się zasadniczo metodą analizy systematycznej, choć miejscami daję także miejsce metodzie historycznej. Ponieważ książka ma charakter syntetyczny i przekrojowy, korzystam z szeregu opracowań podejmujących kolejne szczegółowe zagadnienia będące przedmiotem analizy w danym punkcie. Istniejąca literatura dotycząca relacji między wiarą i nauką, choć jest ogromna, nie obejmuje zaproponowanego tutaj podejścia, w którym uwzględnia się argumenty zarówno naukowe czy filozoficzne, jak i teologiczne¹. Ponadto w zasadzie nie ma opracowań, które w jakiegokolwiek mierze uwzględniałyby teorię inteligentnego projektu jako część syntezy wiary i nauki². Dlatego zaproponowane w tej pracy podejście raczej nie znajduje odpowiednika w istniejącej literaturze. Niemniej, zdaniem autora, aby w pełni wyjaśnić zagadkę pochodzenia świata, nie można ograniczyć się tylko do wybranych źródeł wiedzy, lecz trzeba uwzględnić wszystkie dane i wszystkie poziomy wiedzy. Niniejsza książka stanowi próbę takiego szerokiego spojrzenia.

¹ Do najbardziej znanych autorów (wielu z nich będziemy cytować) podejmujących zagadnienie wiary i nauki w XX w. należą: Ian Barbour, John F. Haught, Arthur Peacocke, Ernan McMullin, Stanley Jaki, Francis S. Collins, Kenneth R. Miller, Alister McGrath. Jednak żaden z tych autorów nie uwzględnia katolickiej nauki o stworzeniu (większość nie jest katolikami), filozofii tomistycznej ani teorii inteligentnego projektu (chyba że na zasadzie pobocznych krytycznych wzmianek).

² Oczywiście istnieje wiele książek na temat inteligentnego projektu i wiele z nich będziemy cytować. Jednak prace autorów takich, jak: Stephen C. Meyer, Michael Behe, William Dembski, Jonathan Wells (i in.), nie podejmują zagadnień teologicznych, a jedynie omawiają relację między teorią inteligentnego projektu a współczesną nauką. Nie wychodzą zatem poza rozważania naukowe i częściowo filozoficzne. Dość wyjątkowy na tym tle charakter mają trzy antologie: *God and Evolution*, ed. by J.W. Richards, Seattle 2010; *More than Myth? Seeking the Full Truth about Genesis, Creation, and Evolution*, ed. by R. Stackpole, P.D. Brown, The Chartwell Press 2014; *God's Grandeur: The Catholic Case for Intelligent Design*, ed. by A. Gauger, Manchester, NH, 2023. Co prawda antologie te zawierają eseje podejmujące zagadnienia naukowe, filozoficzne lub teologiczne, ale nie podejmują próby powiązania tych zagadnień w szerszej syntezie. Prawdopodobnie najbliższe naszemu podejściu są prace Hugh Rossa, ale w żadnym zakresie nie uwzględniają one filozofii tomistycznej, a w istocie są całkowicie pozbawione poziomu filozoficznego.

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	3
WSTĘP	7
I. RELIGIA A NAUKA	9
1. Teologia, filozofia i nauka	11
a. Trzy poziomy ludzkiej wiedzy	11
b. Wiedza i prawda	18
c. Dwie księgi	20
d. „Wiara i rozum” a „wiara i nauka”	23
2. Naturalizm	28
a. Naturalizm przez ekspansję	28
b. Naturalizm przez odrzucenie	29
3. Historyczne zależności między religią, filozofią i nauką	32
a. Historiozofia Augusta Comte’a	32
b. Nauka, filozofia i religia poprzez wieki	34
1. <i>Ludzie pierwotni</i>	35
2. <i>Pogański antyk</i>	35
3. <i>Wczesne chrześcijaństwo</i>	36
4. <i>Średniowiecze</i>	37
5. <i>Wczesna nowożytność</i>	39
6. <i>Oświecenie</i>	41
7. <i>Pozytywizm</i>	43
8. <i>Postmodernizm</i>	44
4. Granice wyjaśnień naturalnych	46
a. Granice nauki w odniesieniu do przestrzeni	47
<i>Granice nauki w mikroskali</i>	49
<i>Granice nauki w makroskali</i>	52
<i>Filozofia makroskali</i>	58
<i>Granice przestrzenne nauki – podsumowanie</i>	62

b. Granice nauki w odniesieniu do czasu	63
c. Granice nauki i makroewolucja biologiczna	68
5. Galileusz i Darwin	73
a. Podsumowanie sprawy Galileusza	73
b. Galileusz a Biblia	79
6. Rozwiązanie pozornego konfliktu między nauką a Biblią	86
a. „Jak?” vs. „Skąd?”	86
b. Biblia i pochodzenie formacji geologicznych	92
c. Postęp i granice nauki	96
Podsumowanie pierwszego rozdziału	102
II. EWOLUCJA A WIEDZA NATURALNA	103
1. Wstępne definicje	103
a. Gatunek	103
b. Ewolucja	109
c. Biologiczna makroewolucja	113
2. Paradoksy darwinizmu	116
a. Paradoksy starożytnych	116
b. Gatunki istnieją i nie istnieją	118
c. Dobór naturalny jednocześnie tworzy i niszczy gatunki	121
d. Paradoks koniecznie rosnącej rozbieżności między odkryciem a teorią	123
e. Paradoks nieokreśloności gatunku	125
f. Paradoks przypadkowej zmienności i naturalnej selekcji	130
3. Ewolucja a metafizyka	135
a. Zmiana przypadłościowa nie prowadzi do zmiany substancjalnej	137
b. Odpowiedź na obiekcje co do paradoksów darwinizmu	144
c. Problem dostatecznej przyczyny	145
d. Problem redukcji przyczyn	149
e. Transformizm gatunkowy a makroewolucja biologiczna	154
4. Ewolucja a nauka	156
a. Zapis kopalny	158
b. Homologia	165
c. Klasyczne wyjaśnienie homologii	167
d. Przetrwanie najlepiej dostosowanych jako tautologia	169
e. Epigenetyka	171
5. Inteligentny projekt a neodarwinizm	173

a. „Cuda probabilistyczne”	176
b. Filtr eksplanacyjny Dembskiego i wyspecyfikowana złożoność ..	180
c. Wszechświatowa granica prawdopodobieństwa	187
d. Dokąd prowadzi filtr eksplanacyjny?	188
e. Działacz, prawo i przypadek	190
f. Nieredukowalna złożoność	192
g. Kroki ewolucyjne	195
h. Czy darwinizm jest bardziej naukowy niż teoria inteligentnego projektu?	199
i. Granice metodologicznego naturalizmu	205
j. Czy teoria inteligentnego projektu łamie metodologiczny naturalizm?	208
k. Metodologiczny a ontologiczny naturalizm	213
Podsumowanie drugiego rozdziału	214
III. EWOLUCJA A CHRZEŚCIJAŃSTWO	216
1. Przestrzeń współczesnej debaty	216
a. Historia myśli zachodniej – od pogaństwa do neopogaństwa	216
b. Cztery koncepcje powstania gatunków	222
c. Nieadekwatność określenia „kreacjonizm”	229
d. Problemy interpretacyjne teistycznego ewolucjonizmu	230
e. Zawartość stworzenia w stworzeniu	232
f. Kto z kim debatuje w tej debacie?	239
2. Chrześcijaństwo a stworzenie	242
a. Dwie chrześcijańskie interpretacje Księgi Rodzaju	242
b. Trzy etapy stworzenia	245
c. Natura aktu stwórczego	248
3. Chrześcijaństwo a teistyczny ewolucjonizm	259
a. Ewolucja teistyczna a pojęcie stworzenia	259
b. Augustyn a koncepcja ewolucji teistycznej	260
c. Czy przypadek może brać udział w stworzeniu?	264
d. Ewolucja teistyczna a historyczny realizm	267
e. Ewolucja teistyczna a chrześcijaństwo – podsumowanie	269
4. Chrześcijaństwo a inteligentny projekt	270
a. Wnioskowanie o projekcie a argument z projektu	270
b. Inteligentny projekt a „bóg zapchajdziura”	274
c. Inteligentny projekt a filozofia przyrody	278
d. Na czym polega problem filozofii przyrody?	282

5. Katolicyzm a ewolucja	286
a. Czy Kościół potępił Darwina?	286
b. Wiara i nauka we współczesnych debatach kościelnych	293
c. W stronę nowej syntezy wiary i nauki	297
d. Odnowa katolickiej teologii stworzenia	302
e. Korzyści z odnowy	306
6. Chrześcijaństwo a kultura	309
a. Richarda Niebuhra <i>Chrystus a kultura</i>	309
b. Czy chrześcijaństwo może być kontrkulturowe?	315
Podsumowanie trzeciego rozdziału	320
PODSUMOWANIE I WNIOSEK	322
BIBLIOGRAFIA	324
INDEKS OSÓB	340

Książki w przygotowaniu w serii

DAIMONION

1. Olga Derewiecka, *Obraz myśli. Próba biografii Władysława Sebyły*
2. Anna Grzegorzczak, *Edyta Stein. Paralele i konteksty*
3. Radosław Kuliniak, Mariusz Pandura, Łukasz Ratajczak, *Izydora Dąmbska. Najlepsza z dobrych. Część II (1946–1983)*
4. Radosław Kuliniak, Mariusz Pandura, Łukasz Ratajczak, *Władysław Tatarkiewicz (1886–1980). Człowiek, którego dotknęło szczęście. Część I: lata 1886–1939*
5. Ks. Marek Starowieyski, *Biblia pisarzy*, t. II
6. Ks. Marek Starowieyski, *Biblia pisarzy*, t. III
7. Ks. Marek Starowieyski, *Biblia pisarzy*, t. V
8. Wojciech Szczerba, *W poszukiwaniu godności. Człowiek w świetle formatywnych metafor*